

- Martijn Sanders: Bouwstenen voor de toekomst
- Rudi Ekkart geeft een toelichting op de successieregeling
- Henk van Os over verzamelwoede

Tegeltafel met wijzerplaat bank Pierson & Co.

A.D.N. van Gendt (Amsterdam 1870-1932 Amsterdam) /

Plateelbakkerij De Porceleyne Fles, Delft

Nederlands Tegelmuseum

Otterlo

1917-1919. Tegels in een combinatie van sectiel- en cloisonnétechniek, 164 x 164,5 cm

Herkomst: verworven van Hessink's veilingen (2007)

Deze indrukwekkende, zelfs monumentale wijzerplaat wekt associaties met de wijzerplaten die als tegeltableaus de toren van de Beurs van Berlage (1900) sieren, vervaardigd in sectiel-techniek door De Porceleyne Fles in Delft. De met steun van de Vereniging Rembrandt verworven wijzerplaat is uitgevoerd in een gecombineerde en bewerkelijke techniek van sectiel en cloisonné. Het is een uniek voorbeeld van de toepassing van tegeldecoraties in monumentale architectuur.

De wijzerplaat is op geen enkele manier gesigeneerd of gedateerd, en ook de gegevens uit de veilingcatalogus over de oorspronkelijke toepassing, die verwezen naar de voormalige bank MeesPierson in Amsterdam, waren niet erg precies. Deze bankcombinatie bestond immers nog niet op het vermoedelijke moment van vervaardiging van dit werk, rond 1900. Vanwege de overeenkomsten met de tegeltableaus op de Beurs van Berlage was dit tableau toegeschreven aan Hendrik Petrus Berlage, maar uit het onderzoek voor deze publicatie is gebleken dat een tijdgenoot van Berlage de ontwerper moet zijn geweest.

De schaarse gegevens over de herkomst van de wijzerplaat leidden naar het bankgebouw dat Jan Lodewijk Pierson in de jaren 1917-1918 liet bouwen op de percelen Herengracht 206-214, naar een ontwerp van de architect

A.D.N. van Gendt. In het bouwdoos van dit pand, dat wordt bewaard in het Nederlands Architectuur Instituut te Rotterdam, bevinden zich foto's van dit kantoor uit de periode van kort na de oplevering. Hieruit blijkt hoe de wijzerplaat oorspronkelijk geplaatst was in het trappenhuis, boven de toegang naar de publieksbalies op de eerste verdieping.

ARCHITECTENBUREAU GEBROEDERS VAN GENDT

Adolf Daniël Nicolaas van Gendt behoorde tot de derde generatie van een familie van architecten en ingenieurs. Zijn vader Adolf Leonard begon in 1874 voor zichzelf en richtte een van de eerste grote projectenbureaus op. Vanaf 1896 waren de zoons Johan Godart en Adolf Daniël Nicolaas als compagnon opgenomen in het bureau van hun vader, dat zij na zijn overlijden in 1901

Voorgevel van bank Pierson & Co.
Herengracht 206-214, kort na de voltooiing in 1919

Trappenhuis van bank Pierson & Co.

Doorgang naar de publieksbalies op de eerste verdieping

FOTO'S COLLECTIE
NEDERLANDS ARCHITECTUUR-
INSTITUUT, ROTTERDAM

Tegeltableau van wijzerplaat bank
Pierson & Co. vóór de restauratie.

gezamenlijk voortzetten. Nadat de oudste broer zich in 1914 wegens zijn slechte gezondheid uit het bedrijf terugtrok, zette A.D.N. van Gendt de zaak alleen voort. Hij maakte naam als ontwerper van tal van bankgebouwen, waarin hij in Nederland een belangrijke vernieuwing doorvoerde door de traditionele reeks kantoorlokalen te vervangen door één grote kantoorzaal.

In 1916 maakte Van Gendt een eerste ontwerp voor een bankgebouw voor wat op dat moment nog de fa. Boissevain & Co. was. Kort daarna, Boissevain had zich inmiddels teruggetrokken uit de firma, veranderde de naam van het bedrijf in Pierson & Co. Het nieuwe bankgebouw, gebouwd in opdracht van Jan Lodewijk Pierson sr., kwam schuin tegenover het bestaande kantoor op Herengracht 237. Op 27 februari 1917 vond de aanbesteding plaats van het bankgebouw, met een gevel als van een 18de-eeuws grachtenhuis. In het bestek worden tegels ter waarde van 9 gulden per m² genoemd voor de toepassing van 244 m² in de representatieve hoofdentree en het trappenhuis, en goedkopere tegels in enkele dienstruimten. Het bijzondere tableau in het trappenhuis zal hiermee niet zijn bedoeld. Vermoedelijk valt dit tableau onder de uitgaven ter waarde van 45.000 gulden van de werken buiten het bestek.

DE PORCELEYNE FLES

In het zeer fragmentarisch bewaarde archief van De Porceleyne Fles bevindt zich een afschrift van een brief van 24 augustus 1917 aan 'Den Heeren Gebr. Van Gendt ALzn':

*Myne Heeren,
Wy ontvingen Uw geacht schryven dd. 23 dezer betreffende de gedenkplaat, van welke inhoud wy acte nemen, en zeggen u beleefd dank voor de door u toegezegde medewerking. Deze zal door ons inderdaad zeer op prys worden gesteld, daar wy in dezen moeilijken tyd onze schilders maar nauwelijks aan het werk kunnen houden. Wy hopen dan ook spoedig nader van U te mogen hooren.*

Het is verleidelijk hierin een toespeling op de wijzerplaat te lezen, waarmee deze brief dan een eerste aankondiging van de komende opdracht is. De Porceleyne Fles heeft weliswaar vaker werk uitgevoerd voor de Gebr. Van Gendt, maar er is geen andere opdracht uit de jaren 1916-1920 bekend waarop de hier genoemde 'gedenkplaat' betrekking kan hebben.

De Porceleyne Fles in Delft, begin twintigste eeuw ook nog aangeduid als Joost Thoof & Labouchère, ontwikkelde rond 1900 onder artistieke leiding van Adolf Le Comte, Leon Senf en de technisch directeur H.W. Mauser nieuwe vormen van bouwkeramiek. Op de wereldtentoonstelling in Parijs in 1900 presenteerde de Delftse aardewerkfabriek zich met tegeltableaus in sectieltechniek, waarbij de voorstelling niet meer wordt geschilderd op vierkante biscuittegels, maar wordt opgebouwd uit tegels waarvan de omtrekken meelopen met de lijnen van de tekening. Door de samenstelling

uit een porseleinachtige massa, waar de kleuren niet zijn opgeschilderd maar waarbij de kleurstof door de bovenste laag is gemengd, is dit een zeer sterke en weerbestendige tegel. In de daaropvolgende jaren werd verder gevarieerd, waarbij men voor toepassingen binnen wel gebruik maakte van gekristalliseerde glazuren. Hierbij worden de glazuurvlakken van elkaar gescheiden door verhoogde reliëflijnen (cloisonné), of soms door verdiepte lijnen die met was worden ingevuld en die het doorlopen van de glazuren voorkomen

De wijzerplaat voor de bank Pierson & Co. is uitgevoerd in deze gemengde techniek, met naar de lijnen van het patroon gevormde tegels met reliëflijnen, waarop de gekristalliseerde glazuren in cloisonnétechniek zijn aangebracht. Order- en factuurboeken voor de periode waarin aan deze wijzerplaat is gewerkt, ontbreken. In een schrift met grotendeels ongedateerde berekeningen wordt deze opdracht echter ondubbelzinnig vermeld:

Martin

Gebr. Van Gendt, Piersonbank; 1 Gedenkplaat en 1 wijzerplaat; 7,36 m² groot; zeer bewerkelijk

<i>teekenen</i>	20,00
<i>boetzeeren</i>	8,09
<i>vormen</i>	82,45
<i>(in ander handschrift toegevoegd: gieten en gl[...]en)</i>	
<i>smeren</i>	153,40
<i>diversen</i>	8,53
<i>[totaal]</i>	<i>f 272,47</i>

De naam 'Martin' verwijst hier naar de tegelhandel fa. Martin & Co., de vertegenwoordiger van de Porceleyne Fles in Amsterdam. Bijna alle opdrachten van bouwkeramiek voor de Porceleyne Fles liepen via de firma's Martin of De Lint. De kosten die hier worden opgeteld betreffen alleen de variabele productiekosten, nog los van het stoken. Het in rekening gebrachte bedrag, waarin ook administratie, bedrijfslasten en winst zijn verwerkt, zou twee tot driemaal hoger geweest kunnen zijn. En dat is

Bronnen

Nederlands Architectuur Instituut,
archief 'Gebroeders Van Gendt'
(Gend 1), nr. 432

Gemeentearchief Delft, Aardewerk-
fabriek De Porceleyne Fles,
Archiefnummer 174, inv.nrs. 34
(uitgaande correspondentie
28-7-1917 t/m 9-11-1917) en
1069 (Register van berekeningen
voor levering van architectonisch
materiaal, z.d.)

Literatuur

David Keuning en Lydia Lansink,
*A.L. van Gendt (1835-1901),
J.G. van Gendt (1866-1925),
A.D.N. van Gendt (1870-1932);
Architecten in zaken*, Rotterdam
1999

B.D. Verbrugge, *Tegeltableaux en
bouwaardewerk van De
Porceleyne Fles*, ongepubliceerde
scriptie Delft 1984

B.D. Verbrugge, 'Sectiel van de
Porceleyne Fles. De ultieme tegel,
maar niet voor de verzamelaar',
Tegel 31 (2003), pp. 43-48

Kunstragen aan Titus lid

Alexia Röell (41)

Europees HR-directeur bij Wolters Kluwer, lid van de Vereniging Rembrandt, Titus Cirkel sinds 2004

Wat is uw eerste kennismaking met kunst?

'Zolang als ik me kan herinneren ben ik omringd geweest door kunst. Dat komt door de interesse van mijn ouders, en doordat ik in een familie ben opgegroeid waar kunst aanwezig was.'

Herinnert u zich nog uw eerste kunstreproductie?

'Mijn eerste reproductie was een poster van Toulouse-Lautrec, die ik als scholier had meegebracht van een tentoonstelling in Parijs.'

Wat is uw eerste kunstaankoop?

'Toen ik 30 werd heb ik mijn vrienden in plaats van een cadeau een bijdrage voor de aankoop van een kunstwerk gevraagd. Voor dat geld heb ik twee schilderijen van koeien door Peter van Diem gekocht.'

Naar welk museum gaat u graag terug?

'Het Metropolitan Museum of Art in New York.'

Welke aankoop voor welk museum zou u graag willen steunen?

'Het is moeilijk een specifiek kunstwerk te noemen, maar ik vind het goed om werken te kopen die een jongere doelgroep aanspreken. Ik zou daarom graag de aankoop van modernere kunst willen steunen.'

Waarom bent u lid geworden van de Titus Cirkel?

'De Vereniging Rembrandt is vrij massaal en daardoor wat anoniem. Het leuke van de Titus Cirkel is dat het om een beperkte groep mensen gaat die min of meer in dezelfde levensfase zitten.'

Wat zou u graag uit uw eigen verzameling aan een museum willen schenken, om iedereen van mee te kunnen laten genieten?

'Een paar jaar geleden was er in Delft een tentoonstelling waar bloemstillevens van oude meesters werden geconfronteerd met werk van Margriet Smulders, die bloemen in felle kleuren fotografeert. Het was mooi om de contrasten en overeenkomsten met die 17de-eeuwse schilderijen te zien. Ik heb twee foto's van haar gekocht toen ze nog niet bekend was. Omdat het vroege werken zijn wel interessant voor een museum denk ik.'

nog los van het ontwerpen (te onderscheiden van het 'tekenen', dat is het maken van een definitief karton). Het eigenlijke ontwerp zal hier toch door architect Van Gendt aan de plateelbakkerij zijn voorgeschreven.

Rondom de wijzerplaat zijn Latijnse spreuken aangebracht: 'carpe diem' (pluk de dag) en 'fugit irreparabile tempus' (de tijd vervliegt onherroepelijk). Deze liggen in de lijn van wat op de tegeltableaus op de toren van de Beurs van Berlage te lezen valt: 'beidt uw tijd' en 'duur uw uur', vermaningen zoals je die op een klok mag verwachten. Intrigerender zijn de vier wapens in de hoeken. Toen het tegeltableau werd aangeboden bevonden zich hier, van linksboven met de wijzers van de klok mee, de wapens van het Verenigd Koninkrijk, het Duitse Rijk, Berlijn en Nederland. Op de foto van de oorspronkelijke plaatsing in het trappenhuis is echter te zien dat linksonder het wapen van Londen zat. De verklaring hiervoor is waarschijnlijk te vinden in de vermelding in het schriftje van de Porceleyne Fles van zowel een wijzerplaat als een gedenkplaat. Dit sluit aan bij een overlevering van vorige eigenaren, dat zich in de tijd van de sloop op de wand tegenover de klok nog een tegeltableau bevond, dat echter zodanig gehavend was dat slechts enkele tegels hieruit zijn gehaald, waaronder enkele wapens. Kennelijk is toen een van deze wapens op het tableau met de wijzerplaat aangebracht. Begin jaren 1970 moet de bank al grondig zijn gerenoveerd, waarbij lambriseringen, stucwerk van plafonds en ook tegels verwijderd of achter een betimmering verdwenen zijn. Hoe de gedenkplaat er heeft uitgezien is daarom onbekend.

Het was dan ook een grote verrassing toen het museum na aankoop van de wijzerplaat drie tegels kreeg aangeboden die eveneens afkomstig zijn uit de bank van Pierson & Co., waaronder de tegel met het wapen van Londen. Hierdoor kon het tableau in de originele staat worden teruggebracht. Inmiddels is de klok opnieuw gemonteerd, waarbij verloren onderdelen zijn vervangen en het wapen van Londen weer is teruggeplaatst.

De collectie van het Nederlands Tegelmuseum geeft een overzicht van de ontwikkeling van de Nederlandse tegelproductie vanaf de 16de eeuw tot nu. Een belangrijk zwaartepunt in de verzameling ligt bij de door techniek en/of gebruik vernieuwende toepassingen uit de periode 1885-1940. Grote architecturale toepassingen, anders dan jubileumtableaus en reproducties van schilderijen op tegels, zijn minder sterk vertegenwoordigd. Dit 'zeer bewerkelijk' tableau is een hoogstandje en vormt daarmee een belangrijke aanvulling op de collectie ♦

Johan Kamermans
Conservator Nederlands Tegelmuseum

Met dank aan Dick Schakel (Stichting Kunst & Historisch Bezit Fortis), Martien Mol, Mark van Veen, Bart Verbrugge en Bas van der Wulp (gemeentearchivaris Delft)